

CƏLALI ƏLİ ƏZİZ OĞLU*Bakı Dövlət Universitetinin**Beynəlxalq Münasibətlər**üzrə doktorant**e-mail: Bagvan_Az@yahoo.com*

İRANIN AVROPANIN ENERJİ TƏHLÜKƏSİZLİYİNDƏ ROLU

Açar sözlər: Enerji təhlükəsizliyi, Rusiya məsələsi, Avropa ittifaqının asılılığı, Nabukko boru kəməri

Ключевые слова: энергетическая безопасность, российский вопрос, зависимость Европейского Союза, трубопровод «Набукко».

Keywords: energy security, the Russian question, the dependence of the European Union, the pipeline "Nabucco".

Bu məqalədə Avropa ittifaqının neft- qaz karbohidrat enerjisi ilə təmin edilməsi sahəsində enerjisi təhlükəsizliyi haqqında söhbət açılır. Hal- hazırda enerji məsələsi Avropa ittifaqının ən ümdə narahatçılıqlarından biridir. Bu məqalədə Avropa ittifaqının bu sahədə qarşılaşdığı problemlər və eləcə də İranın Avropa ittifaqının enerji təhlükəsizliyi məsələsində rolunun təhlilindən ibarətdir

GİRİŞ

Enerji və siyasət təzəlikcə həm enerji idxal edən və həm də enerji ixrac edən ölkələr üçün bir- birindən ayrılmaz iki mövzudur. Bu məsələnin əhəmiyyəti enerji idxal edən öz iqtisadi qüdrətini davamlı və stabil enerji karbohidrogen ehtiyatlarından asılı olan ölkələr üçün daha əhəmiyyətlidir. Bu dövlətlər içərisində Avropa dövlətləri xüsusi ilə də Avropa ittifaqına daxil olan ölkələr önəmli yer tutur. Dünya ticarətinin təqribən 29 %- inin cəmləşdiyi və 9000 milyard dollardan artıq ümumdaxili istehsal qabiliyyəti olan bu ölkələr üçün enerji təhlükəsizliyi məsələsi xarici siyasətlərinin prioriteti hesab edilir. Neft – qaz resurslarının orta şərq, Rusiya və cənubi Amerika ərazisində yerləşməsi və habelə dünyada neft- qaz istehlakına artan tələbat Avropa ittifaqının enerji təhlükəsizliyi məsələsində rastlaşdığı problemlər olmaqla yanaşı həm də Norveç, Hollandiya, Danimarka kimi Avropa ölkələrində bu resursların tükənməsi və eləcə də Çin və Hindistan kimi bu resurslara tələbatın böyük olduğu ölkələrin rəqabət qüdrətinin artması onların qarşılaşdığı problemlər sırasındadır.

Avropanın enerji təhlükəsizliyi yolunda bütün bu qeyd edilən problemlərlə yanaşı həm də Avropa ittifaqı ölkələrinin öz milli maraqlarından çıxış edərək bu məsələni həll etmək istəməsi və Avropa ittifaqının qüdrətli ölkələrinin bu sahədə müştərək mövqedən çıxış edib vahid siyasət ortaya qoymamalarıdır.

Tədqiqat metodu:

Bu araşdırma işi təsviri- analitik metodundan istifadə edilərək həyata keçirilmişdir. Bu məqalədə kitablar, məqalələr və hesabatlardan istifadə edilmişdir

1. Enerji təhlükəsizliyi

Ümumiyyətlə yeni əsrin başlanğıcına qədər neft- qaz resurslarını idxal və ixrac edən ölkələr üçün bu daxili məsələ hesab edilir və xarici işlər nazirliyinin bu məsələlərə bir o qədər də əhəmiyyət verdiyinin şahidi olmurduq. Bununla belə 1990-cı illərin sonundan başlayaraq tədricən 2 amil nəticəsində enerji sahəsində beynəlxalq qərarlar prosesində ölkələrin xarici

siyasətlərinin də məşğul olduğunu müşahidə etməyə başlamışdır. Birincisi ondan ibarətdir ki, enerji bazarı bir ölkənin rəqabət metodundan asılı deyildir və bu mövzuda digər məsələlər də təsir edicidir. İkincisi isə enerji resurslarından da siyasi bir silah kimi istifadə etmək mümkündür (1-S.108, 247). Bir çox nümunə və əlamətlərə görə biz artıq enerji mövzusunun beynəlxalq siyasətin tərkib hissəsinə çevrildiyini görə bilərik. Orta şərq böhranından sonra OPEK ölkələrinin siyasətinə aid ənənəvi nümunələrdən başqa biz Rusiyanı misal çəkə bilərik. Rusiya enerji diplomatiyası ilə Avropanın enerji təhlükəsizliyi məsələsini tamamilə özündən asılı vəziyyətə salmışdır. Rusiya dövləti müxtəlif üsullarla enerjiden öz siyasi məqsədləri üçün istifadə etməklə yenidən dünyanın super güclərindən birinə çevrilməyi hədəfləyir. Rusiyada enerji məsələsi və onun təhlükəsizliyi o qədər mühüm məsələdir ki, hətta “Fiona Hill” kimi analitiklər Rusiyanın neft və qazını onun yeni “qırmızı ordusu” adlandırmışdır (2-S.87, 214). Avropa rəsmilərinin diqqətini Rusiyanın enerji sənayesi o qədər özünə cəlb edib ki, təzəlikcə şərq Avropanın bəzi dövlətləri və Rusiyanın enerji tranziti və idxalını həyata keçirən yenidən Avropa ittifaqına daxil olan bəzi ölkələr bu ölkənin enerji siyasətinə qarşılıqlı olaraq “enerji natosu”-nun yaradılmasını irəli sürürlər. Avropa ittifaqı üçün enerji təhlükəsizliyi məsələsi o qədər əhəmiyyətli ki, demək olar Avropa rəhbərlərinin bütün iclas və konfranslarında bu barədə müzakirələr getməkdədir. Hətta Avropa ittifaqı ölkələri arasında “enerji təhlükəsizliyi və stabilliyi haqqında Avropa strategiyası” adlı 2000 və 2009-cu ildə iki sənəd qəbul edilmişdir. Avropa komissiyasının hesabatına görə 2030-cu ilə qədər bu regionun qaza olan tələbatı 300 milyard m³ təşkil edəcəkdir (3-S.3). Habelə neft sahəsində 2020-ci ilə qədər olan tələbat 79% artacaqdır (4-S.114, 320).

Avropanın enerji təhlükəsizliyi və qarşıda duran mübarizələr

Əvvəlcədən qeyd etdiyimiz kimi bir sıra amillər toplaşaraq ötən onillik ərzində yavaş-yavaş enerji təhlükəsizliyi Avropa ittifaqının başlıca məsələsinə çevrildi. İndi isə Avropanın enerji təhlükəsizliyini təhdid edən ən mühüm əmsalları qeyd edəcəyik

2.1. Şimal dənizinin neft- qaz ehtiyatının azalması

Avropanın Şimal dənizində olan enerji ehtiyatları haqqında aparılan araşdırmalardan belə qənaətə gəlinmişdir ki, həmin ehtiyatların miqdarı tükənmək üzrədir. Hal-hazırda Norveçin hesablamasına görə Avropanın qaz istehsalı 300 milyard m³-dur. Bu miqdar təqribən Avropa ölkələrinin istehlak tələbatının 60%-i deməkdir. Aparılan hesablamalara görə Şimal dənizində yerləşən resursların tükənməsinə görə 2030-cu ilə qədər Avropanın qaz ehtiyatları il ərzində 200-250 milyard m³-a qədər azalacaqdır (5-S.4).

2.2. Rusiya amili: Rusiyanın Avropa ittifaqının xarici siyasətində olan mürəkkəb təsirini nəzərə alsaq, Avropanı narahat edən Rusiyanın onları enerji asılılığında saxlamaq istəyidir. Avropanın Rusiyadan enerji asılılığı artdıqca Avropanın bu sahədə olan narahatçılığı da artmağa başlayır. Ona görə də Avropa ittifaqının Rusiyanın enerji asılılığından narahat olduğu ən önəmli amilləri aşağıdakı kimi qeyd etmək olar

- a) Rusiyanın Avropanın istehlak tələbatına nisbətən hasilatı artırmaması
- b) Rusiyanın enerji bazarında yürütdüyü siyasət

Rusiya Avropanın enerji iqtisadiyyatında xüsusi ilə də qaz ilə təmin edilməsində fundamental rola malikdir. Hal-hazırda Avropanın istehlak etdiyi 225 milyard m³ qazın 139 milyard m³ həcmi Rusiya dövləti ödəyir. Avropa komissiyası tərəfindən açıqlanan proqnozlara görə 2030 – cu ilə qədər Avropanın qaza olan tələbatı 595 milyard m³ həcminə qədər artacaqdır. Hesablamalara görə Rusiyanın Avropaya qaz idxalı da qeyd edilən tarixdə 207 milyard m³ həcmə çatacaqdır (6-S.124, 272).

Müləhizələrə görə qarşıdakı 20 il ərzində Avropanın qaz idxalı 2 dəfə artacaqdır. Bu isə Avropanın Rusiyadan idxal etdiyi qazın 50% artması deməkdir. Beynəlxalq enerji agentliyi tərəfindən təqdim edilən təxminlərə görə 2030- 2050-ci illər arasında Rusiyanın qaz idxalı 200 milyard m³ dan 300 milyard m³ həcminə çatacaqdır. Bu miqdar isə Rusiya bazarlarının istehlak qiymətinin sürəti ilə müqayisə ediləcək səviyyədə deyildir (7-S.21). Başqa sözlə Rusiya qazının ixrac həcmi 100 milyard m³ artması müqabilində Avropanın qaza olan tələbatı həmin dövr ərzində 300 milyard m³ həcmində artacaqdır.

İndi isə qeyd etmək lazımdır ki, Avropa komissiyası və beynəlxalq enerji agentliyinin verdiyi proqnoz əsasında qarşıdan gələn 20 il ərzində Avropanın qaza artan tələbatını Rusiya niyə ödəməyə bilməyəcək sualının iki əsas cavabı vardır. Birincisi Rusiyanın öz daxili bazalarında qaza olan tələbatın artmasıdır. Çünki Rusiya hasil etdiyi 656 milyard m³ qazın təqribən üçdə iki hissəsini öz bazarlarının tələbatını ödəməyə sərf edəcəkdir. İkincisi isə Rusiyanın qaz istehsalının gələcəyi bu ölkənin indiki istehsal həcmi və ehtiyatlarından asılıdır. Rusiya ən böyük qaz ehtiyatına malik olan birinci ölkə olsa da amma bu ölkənin hasilat həcmi beynəlxalq istehlak həcmi ilə artmasına uyğun olaraq inkişaf edə bilməyəcək. Yəni Rusiyanın hasilat həcmi Avropa, Uzaq şərq ölkələri olan Çin, Yaponiya və Hindistan kimi ölkələrin artan tələbatını ödəmək iqtidarında deyildir (8).

Rusiyanın Avropanın artan tələbatını təmin etmək qüdrətinə malik olmaması narahatçılığı ilə yanaşı Avropa itifaqını narahat edən digər bir məsələ isə Rusiyanın enerji sahəsində yürütdüyü siyasətdən asılıdır. Onlara görə Rusiya dövləti mərkəzi Asiya ölkələrinin neft və qazını böyük miqdarda və uzunmüddətli almaq yönündə siyasət yürüdürək və yaxud həmin ərazilərdən Avropa bazarlarına enerji kəmərlərinin onun ölkəsindən tranziti olmaqla keçməsinə investisiya yatırmağa çalışmaqla özünü Avrasiyada enerji tranziti üzrə mərkəzi şəbəkəyə çevirməyə çalışır. Avropa dövlətlərinin bu sahədə həssaslığını artıran məsələlərdən biri də Rusiyadan enerji idxal edən və ya tranzit rolunu oynayan bəzi şərq Avropa ölkələrinə qarşı yürütdüyü siyasətdir. Məsələn Belarusiya, Estoniya və Ukrayna kimi ölkələr Rusiyanın enerji ixracı sanksiyası ilə qarşı- qarşıya qalırlar. Enerji böhranları da Rusiya ilə Avropa ittifaqlarının enerji siyasətlərinə iki tərəfli təsir göstərmişdir. Avropa dövlətləri xüsusi ilə də bu qitənin şərq, mərkəz və cənub tərəflərində Rusiya qazına olan tələbatın artması fonunda onları Rusiya qazının idxalına alternativ yollar haqqında düşünməyə məcbur etmişdir. Ona görə də Avropa dövlətləri özlərinin enerji təhlükəsizliyini təmin etmək və Rusiya qazından asılılığını azaltmaq üçün yeni boru kəmərlərinin çəkilməsi layihələri üstündə çalışırlar. Bu layihələrdən biri də “Nabukko” layihəsidir. Rusiya da öz növbəsində 2006-cı ilin yanvar ayında Ukrayna ilə qaz böhranı yaşadığından sonra özünün Avropaya enerji ötürülməsinin alternativ layihələri üzərində çalışmağa başlamışdır. Bununla da Ukrayna üzərindən Avropaya enerji tranzitinin azaldılmasına çalışmışdır. O cümlədən Qara dənizin altı ilə Türkiyə tərəfdən çəkilən “mavi axın” və yaxud Baltik dənizinin yatağı ilə Rusiya qazının Almaniyaya ötürülməsi layihələrini qeyd etmək olar. Habelə Rusiyadan Almaniya, şərq və cənubi Avropaya ötürülməsi planlaşdırılan boru xəttlərinin Rusiyanın “Qazprom” şirkəti ilə İtaliyanın “ENI” şirkəti, Alman şirkəti və digər şirkətlər ilə 2007- 2008-ci illərdə anlaşma imzalanmasını göstərmək olar (9-S.4).

3. İran və Avropanın enerji təhlükəsizliyi

Qeyd etdiyimiz kimi Avropada neft- qaz resurslarının hasilat həcmi tədricən azalması, Avropada qaz istehlakının əhəmiyyətli dərəcədə artması, hazırkı hasilatçıların Avropanın enerji tələbatını tam ödəmə bilməməsi və habelə Avropanın Rusiyanın enerji siyasətindən narahatçılığının artması Avropa ittifaqının Xəzər hövzəsi, orta şərq və Afrika

kimi digər bazarlara üz tutmasına gətirib çıxarmışdır. Avropa istehlakçılarının tədricən orta şərqə üz tutmasının digər amili onların 2005- ci ildə beynəlxalq enerji agentliyi vasitəsi ilə “enerji investisiya yatırımı üzrə beynəlxalq mənzərə” adlı sənədində öz əksini tapan dünyanın digər bölgələri ilə müqayisədə enerji daşıyıcılarının qiymətinin aşağı olmasıdır.

Orta şərq ölkələri arasında İran dünya üzrə qaz ehtiyatının 16% - ini özündə cəmləməklə regionda ən böyük qaz ehtiyatlarına malikdir. Son bir neçə il ərzində İranın enerji sahəsinə sanksiyaların tətbiq edilməsi nəticəsində İranın bu sənaye sahəsi inkişaf etməmiş və İran dünya üzrə qaz istehsalçıları sırasında öz yerini tuta bilməmişdir. Ona görə də Avropa ittifaqının öz enerji strategiyasında Rusiya və Əlcəzairdən sonra İran 2030-cu il üçün qaz idxalı üzrə üçüncü ölkə hesab edilir. İranın əlverişli mövqedə yerləşməsi onun Rusiya qazı ilə müqayisədə xərclərinin az olması və habelə Nigeriya kimi Afrika ölkələri ilə müqayisədə resurslarının zənginliyi baxımından seçilir. İranın Avropa enerji bazarında rolu o qədər mühümdür ki, bu ölkənin Nabukko layihəsində iştirakı olmadan Nabukkonun gerçəkləşməsi sual altındadır (10-S.108,302). Avropanın qaza olan tələbatının asılılığı barəsində aparılan hesabatlara görə Avropa 2030-cu ilə qədər orta şərqdən idxal etdiyi 7 milyard qazı məcbur qalaraq 143 milyard m³ həcmində çatdırılmalıdır. İran isə bu tələbatı ödəmək üzrə orta şərqin ilk ölkəsi kiminəzərə çarpır. Qətər dövləti dünya üzrə 9% qaz ehtiyatına malik olsa da amma Avropanın enerji tələbatının yalnız 2% ini ödəyir. Deməli İranın qaz sənayesini inkişaf etdirmədən Avropa ittifaqı beynəlxalq enerji təşkilatının verdiyi proqnozunda qeyd edilən tələbatı ödəyə bilməyəcəkdir. “OMV” adlı bir Avstriya şirkəti tərəfindən rəhbərlik edilən Nabukko boru kəməri Türkiyənin şərq hissəsini mərkəzi Avropaya birləşdirməklə 31 milyard m³ qaz ötürülməsini nəzərdə tutsa da amma İran qazı olmadan bu boru xəttini təmin etmək mümkün olmayacaqdır. Nabukko boru kəmərinin qazılması müqaviləsi 13 iyul 2009 -cu ildə Türkiyədə İranın iştirakı olmadan boru kəmərinin təchizatçıları, tranzit və idxalçı ölkələr tərəfindən imzalanırsa da amma qeyd etmək lazımdır ki, İranı bu boru kəməmindən kənarlaşdırmaqla boyu kəməri bir sıra problemlərlə qarşı- qarşıya qalacaqdır.

Bütün bunlarla yanaşı İranın Avropa bazarına çıxması və orada möhkəmlənməsi üçün bir sıra maneələr vardır ki, onların bəzilərini qeyd etmək yerinə düşər. İlk öncə İranın öz daxilində enerji istehlakına tələbatın yüksək olmasını göstərmək olar. Çünki bu sahəyə kifayət qədər sərmayə yatırımdan qaz hasilatını artırmaq özü bir ciddi problemdir. Bu sahədə Təbriz – Ərzurum boru xəttinə işarə etmək olar. Bu boru kəməri ilə ildə 20 milyard m³ qaz ötürmək üçün nəzərdə tutulsa da amma ölkədə enerji alt strukturunun zəif olmasına görə yalnız il ərzində 7 milyard m³ Türkiyəyə qaz idxal etmək mümkün olur.

İkincisi isə Çin və Hindistan kimi şərq bazarlarının mövcudluğu şəraitində İran qərbin enerji bazarına bir o qədər də əhəmiyyət vermir

Üçüncüsü isə Nabukko boru xəttinin “”cənub axını kimi güclü bir rəqibi vardır. Bu boru xətti Rusiyanın “Qazprom” şirkəti tərəfindən ortaya atılmışdır. Onun icrasını isə “Qazprom” şirkəti ilə İtaliyanın “ENİ” şirkəti həyata keçirtməlidir. Bu boru kəməri vasitəsi ilə Rusiya qazı Qara dəniz vasitəsi ilə Bolqarıstana ötürüləcəkdir. Bu boru xətti gələcəkdə iki yerə ayrılacaqdır. Bolqarıstan, Yunanıstan və İtaliya marşrutu (Adriatik dənizi ilə) və Bolqarıstan, Serbiya və Macarıstan marşrutu üzrə.

İranın Nabukko kəməri layihəsi və Avropanın enerji təhlükəsizliyi yolunda olan siyasi və texniki maneələr fonunda bir məsələ qeyd edilən maneələrin aradan qalxmasına kömək edəcəkdir. Həmin məsələ və ya zərurət isə Avropanın enerji istehlakına artan tələbatın ödənməsi istiqamətində yeni hasilat bölgələrinin cəlb ediməsidir. Hal- hazırda Avropada Avstriyanın “OMV”, Macarıstanın “MOL”, Rumıniyanın “Transsqaz”, Bolqarıstanın

“Bolqarqaz”, Türkiyənin “Potaş” və Almaniyanın “RWE” şirkətləri Nabukko layihəsinin reallaşması istiqamətində öz istəklərini bildirmişlər. 2030-cu ilə qədər Avropanın qaz idxalının 57%-dən 84%-ə yüksələcəyi barəsində Avropa komissiyasının hesabatı və bunun müqabilində Avropa rəhbərlərinin Rusiya qazından asılılığı azaltmaq istiqamətində siyasi iradələri Nabukko layihəsinin reallaşması və İranın burada iştirakının gerçəkləşməsi şanslarını artırmaqdadır.

Nəticə:

Avropa ittifaqının enerji siyasəti və bu ittifaqın 2030-cu il enerji sahəsində olan proqnozlarına diqqət etdikdə Avropanın artan tələbatını enerji resursları xüsusi ilə də qaz ilə təmin etmək üçün Rusiya və Nigeriyadan sonra İran üçüncü ölkə hesab edilir. Daha dəqiq desək 2030-cu ildə Avropa ittifaqının enerji resurslarına olan tələbatının 2 dəfə artması bununla paralel olaraq Şimal dənizində enerji resurslarının tədricən azalması və habelə Avropanın artan enerji tələbatı fonunda Rusiyanın hasilatı artırmasının kifayət olmaması Avropanın uzunmüddətli enerji resursları ilə təmin edilməsi üçün İranın əhəmiyyətini artırmağa başlayır. İran qazının xərcinin az olması və eləcə də resurslarının zənginliyi bu ölkənin yaxın gələcəkdə Avropa üçün önəmli ölkəyə çevrilməsinə səbəb olacaqdır. Avropa ittifaqı uzunmüddətli olaraq İran neft- qaz resurslarına ehtiyac olduğu üçün nüvə enerjisi məsələsində İrana ciddi sanksiyalar tətbiq etsə də amma İranın neft- qaz sənayesinin tamamilə sıradan çıxması üçün Nabukko (Qafqaz və İran qazını Türkiyə vasitəsi ilə cənubi Avropaya ötürmək) və cənubi Pars (LNG vasitəsi ilə ötürmə) qaz yatağını inkişaf etdirməkə dünyada neft- qaz ehtiyatları üzrə rəqabət fonunda öz yerini İranda möhkəmlətməyə çalışmışdır.

İSTIFADƏ EDILMIŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Muller, Friedmann, “Energy security” SWP Research paper, January 2009: 108, 207p
2. Hill, Fiona, “energy empire: oil, gas and Russians revival” The foreign policy center, September 2008: 87, 214 p
3. Comission of the European communities “communication from the commission to the European council and the european parliament. An energy policy for Europe” Brussels, jan 2007, p.3.
4. Milor, Vladimir, “deepening the integration between energy producing and consuming nations” 2008: 114, 302 p
5. Gault, john, “the European union”: energy security and the periphery 2008: 4.p
6. Hafner Mafner, “Gas”corridors between eu and neghbouring countries” 2009: 124, 279 p
7. International energy agency, “optimizing Russian natural Gas”, paris 2007: p.21
8. Financial Times, “Gasprom urged to rethink strategy”, 2008
9. Beste, Ralf, “Buying ino the west”: Russia seeks greater economic influencein Europe” 2008: p.4
10. Gotz Roland, “Russian gas and European energy security” 2009: 108, 302p

АЛИ АЗИЗ ОГЛУ ДЖАЛАЛИ,
*докторант кафедры
международных отношений Бакинского
государственного университета
e-mail: Bagvan_Az@yahoo.com*

РОЛЬ ИРАНА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЕВРОПЫ

Если обратить внимание на энергетическую политику Европейского Союза, то согласно прогнозу на 2030 год, ресурсы энергетики по сравнению с потребностями, в особенности ресурсы газа, представлены следующим образом: Россия, Нигерия, и лишь затем следует Иран. Если сказать точнее, потребности Евросоюза выросли в два раза; параллельно с этим запасы энергоресурсов в Северном море постепенно уменьшаются. Производство энергоресурсов в России возросло, вместе с тем для долговременного обеспечения ресурсами Европы необходимо подключение Ирана.

Низкий уровень расходования газа и богатые ресурсы превратит в будущем Иран в ведущую страну по указанным показателям. Поскольку Европа еще долго будет нуждаться в нефтегазовых ресурсах Ирана, то даже при условии применения серьезных санкций в отношении Ирана развитие данной инфраструктуры здесь будет продолжаться. В частности, на фоне продолжающейся конкуренции в нефтегазовом секторе горючее из газового месторождения Южный Парс будет и в дальнейшем разрабатываться, а газ будет транспортироваться по системе НАБУККО (речь идет о транспортировке кавказского и иранского газа через Турцию в южную Европу).

AZIZ OGLU ALI JALALI,
*doctoral student
International Relations of Baku
State University
e-mail: Bagvan_Az@yahoo.com*

IRAN'S ROLE IN EUROPE'S ENERGY SECURITY

If you pay attention to the energy policy of the European Union, according to the forecast for 2030, the resources of energy in comparison with the needs, in particular, gas reserves are as follows: Russia, Nigeria, and only then should Iran. To be more precise, the needs of the European Union have doubled, in parallel with the energy reserves in the North Sea is gradually declining. The production of energy resources in Russia has increased, however, for long-term resourcing of Europe need to connect Iran. The low level of consumption of gas and rich resources in the future will turn Iran into a leading country for the specified parameters. As Europe for a long time will require oil and gas resources of Iran, even with the use of severe sanctions against Iran's development of this infrastructure is going to continue. In particular, against the backdrop of the ongoing

Tarix və onun problemləri, № 3 2012

competition in the oil and gas fuel from South Pars gas field will continue to be developed, and the gas will be transported via Nabucco system (we are talking about transporting Caucasian and Iranian gas via Turkey to southern Europe).

Rəyçilər: t.e.d. H.Hüseynova, t.e.d. S.T. Hacıyev

Bakı Dövlət Universitetinin Beynəlxalq münasibətlər və iqtisadiyyat fakültəsi "Diplomatiya və müasir integrasiya prosesləri" kafedrasını 13 dekabr 2011- ci il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür. (protokol № 3)